«Темирезу» все ж вдалося зібрати чималі військові сили, через те з ним і відбувся «бой велій». У цьому зв'язку необхідно звернути увагу на корд (рис. 2), який був випадково знайдений в околицях с. Сербичани (Дністровський р-н Чернівецької обл.), що може слугувати певним орієнтиром для локалізації приблизного району бойового зіткнення коаліції правителів Руського королівства і Подільського князівства з татарським еміром у 1374 р. (Sperka J. Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330–8 lub 18 maja 1401). Kraków, 2012. S. 108, 398; Сичевський С., Безкоровайна Ю., Прокопенко В. Корди: пізньосередньовічна холодна зброя з нових надходжень Національного музею історії України // Історія давньої зброї. Дослідження 2016: збірник наукових праць. Т. 2. Київ, 2017. С. 129-131).

Олена Черненко *(Варшава),*
Іван Кедун *(Ніжин)*

Власник дукатів (за матеріалами археологічних досліджень Новгород-Сіверської фортеці 2012 року)

У 2012 р. під час археологічних досліджень у Новгороді-Сіверському під керівництвом авторів була здійснена цікава та незвичайна знахідка. Роботи проводилися на території колишньої міської фортеці X–XVIII ст. в уроч. Замкова гора (в літературі відоме також як Литовський замок, II Новгород-Сіверське городище). Це останець правобережної тераси р. Десна заввишки близько 50 м, площею 0,3 га. Археологічні дослідження Замкової Гори започаткував С. Гатцук у 1907 р., у 1950-1960 рр. розкопки тут здійснював І. Єдомаха, у 1979 р. – Р. Орлов, у 1980-1984 рр. – А. Куза, а в 2011-2015 рр. – автори.

За матеріалами археологічних досліджень було визначено, що у південно-східній частині площадки фортеці безпосередньо під дерновим шаром залягає материк. Утім східніше та північніше наявний культурний шар, потужність якого стрімко збільшується, перевищуючи 7 м. Судячи з усього, це наслідок кардинальної реконструкції фортеці після Смоленської війни. Як можна встановити, в цей час її площадка була нівельована (підвищена частина зрита, понижена підсипана), споруджено нові дерев'яні укріплення з баштами. Втім невдовзі Замок був занедбаний. У 1746 р. тут був лише розсунутий вал та «ветхі магазейни», його використовували як

місце зберігання сировини для виробництва селітри, улаштувавши бурти насиченого органічними рештками ґрунту. Рештки цих буртів зберігалися понад два століття, їх ліквідували тільки в ході улаштування на Замковій горі міського парку наприкінці XX ст.

Під час досліджень 2012 р. на Замковій горі було закладено три розкопи загальною площею 70 м^2. Один з них (4×3 м) розташовувався у північно-західній частині площадки фортеці. Потужність культурного шару в цьому місці сягала 3,5 м. В межі розкопу частково увійшла прямокутна яма розміром 1,65×0,65 м у плані, завглибшки близько 3 м. Вона простежувалася з рівня горизонту XVII ст., прорізала давніший культурний шар та була впущена до рівня материка. Із її заповнення походили уламки керамічного посуду X–XVII ст., фрагменти люльки для паління тютюну тощо. Припустимо, яма мала господарське призначення та могла слугувати, наприклад, льохом якоїсь наземної споруди.

На дні ями знаходився скелет людини. Померлий лежав обличчям до низу. Його кістки розміщувались в анатомічному порядку. Руки небіжчика були розкинуті та випростані над головою, ноги зігнуті в колінах таким чином, що виявилися підведені догори вздовж вертикальної стінки ями. У цілому складалося враження, що тіло померлого закинули до ями невдовзі після смерті без здійснення будь якого обряду.

Під час розчистки на кістках померлого було знайдено п'ять золотих дукатів. Дві монети лежали на рівні плечового поясу, ще три – на рівні попереку. Найстарша монета – це венеціанський дукат XIV ст., дуже затертий (рис. 1: 1). На ньому є сліди запаяного отвору (для підвішування?). Інші монети – голландські дукати 1601, 1636, 1639, 1643 років карбування (рис. 1: 2-5), досить гарної збереженості. Враховуючи обставини знахідки, є усі підстави розглядати ці монети як один комплекс, пов'язаний з виявленими рештками людини.

Відповідно до визначення Ю. Довженка, померлий був чоловіком 40-50 років, тюркського антропологічного типу. Ці спостереження підтвердила П. Вікторова. За її висновками, небіжчик був добре розвинений фізично, утім мав цілий ряд прижиттєвих травм та хронічні хвороби, пов'язані з перебуванням у несприятливих умовах та навантаженнями. Серед зафіксованих патологій окремо варто згадати характерну деформацію зубів внаслідок затискання поводу в щелепах під час їзди верхи та зміни у великогомілковій кістці,

Рис. 1. Дукати з розкопок 2012 р. на території Новгород-Сіверської фортеці.

які можуть виникнути при використанні високих стремен, а також зміни, які можуть бути пов'язані з тривалою практикою стрільби з луку. Вдалось виявити також сліди уражень, нанесених чоловіку безпосередньо перед смертю. У задній частині черепа (за вухом) було заглиблення по чотирьох гранях з рівними краями. Ймовірно, це слід від удару бронебійною стрілою або масивним гранчастим лезом. Сліди ще одного удару були на скроневій кістці: лінійна зарубка завдовжки 20 мм від ураження лезом (сокири?).

Враховуючи час карбування наймолодшої монети, знахідка пов'язана з подіями, що відбулися не раніше 40-х років XVII ст., а на підставі стратиграфічних спостережень їх можливий час варто обмежити першою половиною XVIII ст., принаймні до виникнення буртів ґрунту для виробництва селітри.

Скоріш за все, чоловік був забитий та кинутий до ями. Знайдені при ньому дукати становили цінність та, скоріш за все, не були помічені вбивцями. Можна припустити, що монети були заховані, судячи за розташуванням – зашиті в комірі та поясі. Утім залишки одягу (як

і інші речі) померлого не збереглися, тож це тільки припущення, хоча й доволі вірогідне. Що ж до його особистості, то спираючись на результати антропологічних досліджень, забитого, з певними застереженнями, можна схарактеризувати як вже немолодого чоловіка з татарського середовища, із життєвим досвідом, пов'язаним зі складними умовами життя, обізнаного з верховою їздою та, скоріш за все, з військовою справою. Враховуючи вартість знайдених при померлому монет, він був людиною досить заможною.

З писемних джерел відомо, що в середині XVII – першій половині XVIII ст. Новгород-Сіверська фортеця принаймні один раз стала об'єктом нападу, що супроводжувалися людськими жертвами. У 1648 р. її укріплення, що утримувалися поляками, взяли штурмом загони Богдана Хмельницького, «а ляхов де везде побивали». Утім, не можна остаточно виключити і кримінальних обставин загибелі власника дукатів в інший час.

Роман Чобан *(Джурів)*

Новоселиця I – нова археологічна пам'ятка на Снятинщині

На лівому березі р. Рибниці в с. Новоселиця (Снятинщина) на рівні п'ятої надзаплавної тераси Черемошу (абс. висота 355 м) в районі оглядової вежі у підйомному матеріалі на оранці виявлено кремінні артефакти. Це – кілька лусок, скалка, мікропластина без слідів застосування у трудових операціях та ретушована пластина-ніж. Кремені сильно патиновані, фарфороподібні, аналогічні артефактам граветських стоянок Тучапи I-III, що знаходяться нижче по течії Черемошу за 5-6 км (Ситник, Чобан 2024).

Знаряддя-ніж має порівняно великий розмір, ретушований дрібною ретушшю більшою мірою в проксимальній частині. Верхня частина пластини звужена, оскільки, скоріш за все, була вкладена в руків'я.

На нашу думку, це – верхньопалеолітичний артефакт. Побічним доказом цього може слугувати і те, що поряд знайдено скалки непатинованих кременів, які, найімовірніше, є відходами виготовлення знарядь пізнішого часу.

На даній території не проводилося жодних археологічних розкопок та археологічних розвідок. Однак ця місцевість є досить